

Ljubomir Antić

*Centar za istraživanje migracija
i narodnosti, Zagreb*

Primljeno: 21. 05. 1986.

NAŠI ISELJENICI U BOLIVIJU PREMA NOB-u I OBNOVI ZEMLJE

SAŽETAK

Neposredno nakon fašističkog napada na Kraljevinu Jugoslaviju i njenog komadanja, u Južnoj Americi obnavlja se Jugoslavenska narodna obrana — politička organizacija našeg iseljeničtva utemeljena za vrijeme prvoga svjetskog rata. Nejedinstvo, odvojenost rukovodstva od članstva te vezanost uz kraljevske vlade u izbjeglištvu uvjetuje odvajanje progresivno orijentiranih iseljenika od JNO. Oni osnivaju posebne organizacije s ciljem moralne i materijalne pomoći NOB-i. U Boliviji to su odbori Južnih Slavena Južne Amerike koji se utemeljuju u ljeto 1944. godine. Osnovne organizacije bile su Mjesni odbori koje je na razini pojedine države objedinjavao Zemaljski odbor koje je pak na kontinentu trebao objedinjavati Ujedinjeni odbor Južnih Slavena Južne Amerike. Organizacija je dakle imala pretenziju da se proširi na cijelu Južnu Ameriku no u tome nije uspjela jer je osim u Boliviji osnovan samo jedan njen ogranak i to u Punta Arenasu (Čile). Ozbiljnija akcija na prikupljanju materijalne pomoći domovini započela je u ljeto 1945. godine i imala je znatnog uspjeha.

Jedna od značajki našeg iseljeničtva jest da dugo održava čvrste veze s domovinom. Te veze osobito dolaze do izražaja u prijelomnim povijesnim zbivanjima u zemlji, u kojima iseljenici na svoj način i u svojim mogućnostima žele sudjelovati. Ovdje u prvom redu mislimo na prvi i drugi svjetski rat. I dok je uloga našeg iseljeničtva u prvome svjetskom ratu historiografski solidno obrađena, istraživanje o njihovom udjelu u drugome svjetskom ratu još je tako reći na samom početku. To se potvrdilo i na prošlogodišnjem simpoziju »Jugoslavenski iseljenici u drugom svjetskom ratu i njihov doprinos narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji« (Sarajevo 19—21 studenog 1985), koji je otvorio mnogo pitanja koja traže odgovore.

Ovaj je rad pokušaj da se, na temelju dostupnih izvora, baci nešto svjetla na aktivnost samo jedne manje grupe naših iseljenika, one koja se do drugoga svjetskog rata etablirala u nekoliko gradova Bolivije.

1. Neke značajke naših iseljenika u Boliviji za vrijeme drugoga svjetskog rata

Prvi doseljenici s područja današnje Jugoslavije stižu u Boliviju početkom 80-ih godina 19. stoljeća. Radilo se pretežno o Hrvatima i to »mahom Bračanima i Hvaranima«. ¹ Takva struktura zadržat će se sve do vre-

¹ Vidi Mateo Vidovich: Bolivija i naši iseljenici u njoj, Kalendar Matice iseljenika Hrvatske 1955, str. 139—140.

mena koje istražujemo tako da će suvremenici isticati da »gro naših iseljenika u ovoj zemlji (Boliviji, op. Lj. A.) čine Dalmatinci i to sa otoka Brača i Hvara«,² a prema nacionalnoj pripadnosti »90% su Hrvati, 8% Crnogorci a ostala 2% drugih naroda Jugoslavije«.³

U odnosu na prvi svjetski rat kada je u Boliviji živjelo približno tisuću naših iseljenika, u međuratnom razdoblju taj broj stagnira i opada. Zahvaljujući popisu što su ga vjerojatno proveli sami iseljenici, imamo približno točno podatke o njima za vrijeme drugoga svjetskog rata. Prema njima: »Našeg svijeta useljenog u Boliviju ima oko 400 od kojeg broja su muškarci oko 360 a žene oko 40. Rođenih muškaraca ovdje ima oko 110, a ženskih 75. Bolivijanki udatih sa našim svijetom ima oko 40. Dakle kako vidite svega skupa oko 625. Od ovoga živi u Cochabambi oko 240, u Oruru oko 140, u La Pazu oko 125, u Sucre-u oko 30 i u Potosiu oko 25. Ostatak živi po manjim mjestima, poljima, rudnicima itd.«⁴

Nešto poslije izvor ističe malo veće brojke, i prema njemu »ukupan broj iseljenika kreće se između 800 i 1200 ljudi« uz ogradu da »u samom broju postoje među izjavama iseljenika velika razmimoilaženja«.⁵

Značajka naših u Boliviji jest da žive u kolonijama. Najprije se naseļavaju u rudarskim središtima Oruro, Potpsi i Uyuni (u potonjem za vrijeme prvoga svjetskog rata gotovo i nema naših iseljenika) baveći se trgovinom da bi se prema drugome svjetskom ratu koncentrirali u Cochabambi i La Pazu. Ekonomski im je položaj dobar, o čemu je istaknuti iseljenik Nikomir Matković izvještavao: »Sa ekonomskog gledišta većina je dobro situirana. Velika većina se bavi trgovinom mješovite robe (abarrotes), pak se može gotovo reći da ovu trgovinu na malo potpunoma kontroliraju. Dalje ima dosta poduzetnika i građevinara. Dobar dio novih i velikih građevina sagrađen je po našim poduzetnicima a da i ne govorimo o putevima i željeznicama, koje su gotovo sve sagradili naši ljudi.«⁶ Jedan drugi izvor uglavnom potvrđuje Matkovićeve navode ističući da »u cijeloj zemlji imade svega desetak naših ljudi koji su siromasi i rade kao obični radnici«.⁷

Kao i u većini kolonija naših iseljenika u Južnoj Americi, i u Boliviji je društvena organiziranost naših iseljenika solidna. Na početku ovoga rata postojala su ova društva naših iseljenika: Jugoslavenski dom u La Pazu Jugoslavensko dobrotvorno društvo i Slavjansko vatrogasno društvo u Oruru i Jugoslavensko pripomoćno društvo u Cochabambi.

2. Jugoslaveni u Boliviji i Jugoslavenska narodna obrana

Neposredno nakon napada na Kraljevinu Jugoslaviju i njezina komandanja, u Južnoj Americi obnavlja se Jugoslavenska narodna obrana osnovana od našeg iseljeničtva u toku prvoga svjetskog rata. Cilj tadašnje

² Vidj izvještaj prve službene misije FNRJ u Boliviji 1950, Iseljenički arhiv u Cetru za istraživanje migracija i narodnosti u Zagrebu, neregistrirana građa.

³ Pismo Nikomira Matkovića dr Robertu Neubaueru, članu delegacije Crvenog križa Jugoslavije u New Yorku, La Paz, 24. VI. 1946, IA — CIMIN, fascikli 38.

⁴ Isto.

⁵ Kao bilj. 2. str. 13.

⁶ Kao bilj. 3.

⁷ Kao bilj 2. str. 14.

organizacije JNO bio je rušenje Austro-Ugarske monarhije i stvaranje zajedničke države Južnih Slavena. Njen politički program bio je sadržan u »Misli vodilji« usvojenoj na osnivačkom kongresu JNO u Antofagasti (Čile) 19—23. siječnja 1916. a glasio je: »Srbi-Hrvati-Slovinci, zajedničkim imenom Jugoslaveni, jedan su narod. Radi toga, oni traže oslobođenje svih Jugoslavena i ujedinjenje svih jugoslavenskih zemalja u jednu, jedinstvenu, slobodnu narodnu državu.«⁸ Dakle integralno jugoslavenstvo i centralizam.

Obnovljena Jugoslavenska narodna obrana koje je rukovodeći kadar poticao od njene prethodnice a u međuraću dobrim dijelom vezan za staro-jugoslavenske režime, zadržala je isti program.

Za razliku od one iz prvoga svjetskog rata, potonja je sporo uspostavljala kako formalno tako i stvarno jedinstvo. Naime, sve do 30. listopada 1944 (Kongres JNO u Antofagasti) postojale su JNO na Pacifiku i JNO na Atlantiku (Centrale u Buenos Airesu i Rio de Janeiru) a svaka od njih opet bila je podijeljena prema svom opredjeljenju na one koji su podržavali i približavali se ciljevima NOB-a i one koji su podržavali kraljevsku izbjegličku vladu. Podjela u JNO na Atlantiku (kojoj je pripadala JNO u Boliviji koja mu gravitira) bila je ovakva: Centralna uprava JNO na Atlantiku⁹ uviđa da je manipulirana od kraljevskih vlada u Londonu te od proljeća 1942. pravi polagani zaokret prema NOB-u koji je vodi do njene poznate izjave od 7. ožujka 1944, u kojoj »smatra maršala Josipa Broza (Tita) nosiocem današnje borbe jugoslavenskog naroda« i »dosljedno preporuča, da se Narodnoj Oslobođilačkoj Vojski pruži sva moguća materijalna i moralna pomoć (. . .) te da politika, koju je vodila i danas vodi Kr. Vlada u Kairu, ne odgovara ni interesima Jugoslavije, ni slavenstva, a niti interesima opće borbe saveznika protiv neprijatelja čovječanstva (. . .)«¹⁰ Vodstva ogranaka pak ostaju pod utjecajem kraljevskih vlada, ignoriraju Centralnu upravu i tako onemogućuju njene političke akcije.

Na spomenutom Kongresu ujedinjenja potonji su, zajedno s istomišljenicima s Atlantika u golemoj većini, tako da je Centralna uprava JNO na Pacifiku potpuno poražena i ne igra nikakvu ulogu u budućoj jedinstvenoj organizaciji. Zanimljivo je pak da ova, zbog razvoja situacije u domovini kao i među saveznicima gdje istina o NOB-u i izdajstvu Draže Mihajlovića definitivno pobjeđuje, potpuno preuzima stavove Centralne uprave JNO na Pacifiku pa i one sadržane u izjavi od 7. ožujka 1944. Ovakav zaokret dojučerašnjih gorljivih pobornika kraljevskih vlada i četnika doima se neuvjerljivo¹¹

⁸ Prema »Jugoslavenskoj državi«, Antofagasta, 6. II. 1916.

⁹ Predsjednik Centralne uprave JNO na Pacifiku bio je Pasko Baburizza, inače predsjednik i neosporni vođa JNO u prvome svjetskom ratu. Kao takav primljen je u članstvo Jugoslavenskog odbora u Londonu. Baburizza je jedan od najmućnijih i najuglednijih naših iseljenika uopće. Nakon njegove smrti 13. VIII. 1941. na mjesto predsjednika dolazi Boško Babarovića.

¹⁰ Cjelokupna Izjava tiskana je u »IZVJESTAJU predsjednika Centralne uprave JNO na Pacifiku, gosp. Boška Babarovića, o radu Organizacije za vrijeme od 1. novembra 1942. do 29. oktobra 1944, pročitanom na drugom redovitom Zboru održanom u Antofagasti od 29. oktobra do 1. novembra 1944.«, IA — CIMIN, ne-registrirana grada.

¹¹ Tako su članovi bivše Centralne uprave zamjerali Glavnom odboru JNO Južne Amerike da se izjasnio za NOB kad »Londonška jugoslavenska vlada nije više postojala kao faktor jugoslavenske politike.« »Jugoslavenski iseljenički vjesnik«, Buenos Aires, 2. VIII. 1945. Jugoslavensko republikansko udruženje (Santiago) smatralo je da je rukovodstvo JNO nakon ujedinjenja »prožeto reakcionarnim duhom i ako naoko nastoji da se prikaže priklonjeno režimu koji si je izvjestio narod u domovini«. Ono je »kad je uvidjelo da je na-došla mogućnost da pobijedi pokret narodnog oslobođenja, promijenilo svoju taktiku i započelo da hvati di-vovske pothvate narodnooslobodilačke borbe, čuvajući se međutim oprezno, da se nikako ne opredjeli za tadašnju privremenu vladu AVNOJ-a u nadi, koju je ipak još uvijek gajilo, da će kraljevstvo na svaki način konačno preoteti mah u domovini.« Pismo Jugoslavenskog republikanskog udruženja Nikoli Vilharu, Santiago 19. VI. 1946, IA — CIMIN, fasc. 75 a.

kod mnogobrojnih progresivno orijentiranih iseljenika koji se distanciraju od JNO te osnivaju posebne organizacije koje moralno, politički i materijalno podržavaju NOB.

U Boliviji se tako osnivaju odbori Južnih Slavena te koordinacijski komiteti jugoslavenskih iseljenika za pomoć Jugoslaviji čiji ćemo rad prikazati pošto damo kraću genezu političkih opredjeljenja naših iseljenika u Boliviji.

Prema nekim navodima pristup Jugoslavije Trojnom paktu »bio je osuđen po svim naseobinama« u Boliviji, a »kapitulacija vojske bez ikakvog otpora svih je tištila i sramotila«.¹²

Jugoslavenska narodna obrana u Boliviji formalno se obnavlja na sam dan napada na Jugoslaviju tj. 6. travnja 1941.¹³ Osnivaju se ogranci JNO u Oruru (»Velebit«), Cochabambi (»Aleksandar I.«), Sucreu (»Lovćen«), Potosiju (»Triglav«) i La Pazu (»Učka«).¹⁴

Obnovljena JNO u Boliviji pod snažnim je utjecajem propagande izbjegličkih vlada u Londonu. O tome svjedoči Vanencij Štambuk u to vrijeme konzul Kraljevine Jugoslavije u Oruru:

»Prve vijesti poslije kapitulacije da borbe slijede i da se narod diže govorile su da je to vođeno po Đeneralu Draži Mihajloviću. Novine i revije naslovima s krupnim slovima pune svoje stranice i slave ovaj podvig, pretjeravaju te borbe, uveličavaju ih a naši ljudi zamjene sramotu sa ponosom i nadama za bolju budućnost.

Jugoslavenska Narodna Obrana Pacifika pravi afiše novog heroja i šalje to svojim ograncima Bolivije i Perua a naši trgovci grabe te afiše i stavljaju ih u izloge svojih dućana s poštom i pompom fanatičnih vjernika, kanda postavljaju na oltar nekog novog sveca. Ogranak Jugoslavenske Obrane »Učka« u La Pazu, cijepa se u dvije grupe zbog želje za upravom i svaka od tih grupa traži promjenu svoga imena s novim nazivom »Draža Mihajlović«. U Cochabambi u jednoj našoj obitelji rađa se sin i krste ga imenom Draža a kasnije ta ista obitelj dobije sina i krsti ga imenom Tito. Nije potreban nikakav veći komentar o konfuziji i smutnji koja je u tim danima vladala među našim ljudima«.¹⁵

Nikomir Matković istaknuti iseljenik u progresivnom dijelu naše kolonije zapisat će:

»U prvo vrijeme i dok smo nasjedali lažnoj propagandi jug. vlade iz Londona ista je (JNO, op. Lj. A.) napredovala dobro uz učešće skoro cijele naseobine. Sa financijskog gledišta isto je tako uspjeh bio potpun. U više navrata se je slala pomoć Jug. Crvenom Krstu u Londonu i Ruskom (Sovjetskom) Crvenom Krstu.«¹⁶

Tokom cijelog rata domovina je u Boliviji bila predstavljena preko diplomatsko-konzularnih službenika izbjegličkih kraljevskih vlada. Doduše u

¹² Još neki zapisci o radu i historiji naših naseobina u Boliviji, pismo Venancija Štambuka ambasadoru SFRJ u Boliviji Miodragu Radoviću, Cochabamba, 6. IX. 1983, IA — CIMIN, neregistrirana građa.

¹³ Kao bilj. 3.

¹⁴ Za vrijeme prvoga svjetskog rata u Boliviji bijahu osnovani ovi ogranci JNO: »Ivan Mažuranić« (Oruro), »Jovan Skerlić« (Uyuni), »Andrija Kačić Miošić« (Potosi) i ženski ogranak »Majka Jugovića« (Oruro). Cochabamba, koja je za vrijeme drugoga svjetskog rata bila najznačajnija kolonija naših iseljenika u prvome svjetskom ratu, tek je bila na početku formiranja tako da u njoj nije bilo ogranka JNO.

¹⁵ Kao bilj. 12.

¹⁶ Kao bilj. 3.

Boliviji nije bio akreditiran poslanik Kraljevine Jugoslavije, nego je tu funkciju obavljao poslanik u Čileu (dr. Đura Kolombatović) a konzularni predstavnici uglavnom su birani iz redova naših uglednijih iseljenika. O aktivnosti naših konzula, pismeno svjedočanstvo ostavio je konzul Kraljevine Jugoslavije u Oruru Vanencij Štambuk. Prema njemu veze konzulata »sa savezničkim vlastima bile su odlične«. ¹⁷ Štambuk je tako »odlukom naseobina« bio izabran u Saveznički komitet koji ga je imenovao članom Komisije za kontrolu trgovačkih tvrtki i štampe Osovine. Naše trgovačke tvrtke držale su se dogovora o bojkotu tvrtki Osovine osim tvrtke »Ivan Kušćević« zbog čega je ona dospjela na »crnu listu«. O štampi u Oruru Štambuk piše:

»U Oruru postojala su dva dnevnika: »Noticias« i »La Mañana«. Prvi i bolji dnevnik bio je pod našom kontrolom, a drugi je bio pod uplivom Osovine sve dok nije Bolivija prekinula odnošaje sa tim zemljama i taj dnevnik je tada i zamukao. Naši su koristili štampu. Pisali su se razni članci, pravili i rasturali leci i na taj način upozoravala se je javnost sa zvjerstvima koja su izvađali u našoj domovini naci-fašisti. Osovina je imala jaku podršku javnog mnijenja a vojska je za instruktore imala talijanske oficire. Dakle propaganda je bila vrlo potrebna. Iz vremena na vrijeme izvršili su se radio propagandni programi: u Oruru putem stanice Radio »Mercurio« a u Cochabambi putem stanice »Popular«.« ¹⁸

Štambuk koji ovo piše poslije rata ne navodi da je sva ta propaganda bila dirigirana iz Londona, a to nam umnogome objašnjava težinu iseljeničke političke orijentacije za vrijeme rata.

Na drugom mjestu Štambuk govori o organizaciji obavještajne službe među našim iseljenicima. Odluka o tome donesena je »na jednoj od sjednica filijale Jugoslavenske Narodne Obrane Pacifika, sa sjelom u Oruru« (Bolivija), koje je Štambuk bio tajnik. Tada je zaključeno »da se ista poveže sa već postojećim grupama saveznika, s nakanom da i mi sudjelujemo u neutraliziranju eventualnih pokušaja članova ili organizacija Osovine, u nekoj mogućoj sabotaži i u isto vrijeme da ona radi na savezničkoj propagandi.«

Organizacija obavještajne službe bila je povjerena Matkoviću. On ju je proveo ovako:

»Čim sam primio zadaću imenovao sam dopisnike u svim djelovima Bolivije. Tako sam u La Pazu imao Stjepana Kuljiša, u Cochabambi Ivana Jankovića, u Potosiju Vicka Matulića u Sucreu Šimu Matijaševića i u Uyuniu Marinka Marinkovića, koji su me, iz vremena na vrijeme, obavještavali o novostima po našem radu i njihovim predjelima. (. . .)

U isto vrijeme stupio sam u dodir s Leonardom L. Ellisom u samom Oruru, koji je bio predstavnik Američke ambasade i moj lični prijatelj, pa smo planirali rad. Isto tako stupio sam u vezu i s Američkim Ambasadorom u La Pazu. Ambasador Pierre de L. Boal, a ponekad i zamjenik, otpravnik poslova, u njegovom odsustvu Allan Dawson i vice-konzul Oliver M. Marcy, održavali su prepisku samnom.

¹⁷ Naša obavještajna služba u Boliviji tokom drugoga svjetskog rata, pisno Venancija Štambuka ambasadoru SFRJ u Boliviji Miodragu Radoviću, Cochabamba 17. X. 1983. IA — CIMIN, neregistrirana grada.

¹⁸ Isto.

Mjesnu štampu uspjeli smo da kontroliramo. (...) Davanjem trgovačkih oglasa listu »Noticias« on je pao u našu sferu i njegov direktor i vlasnik poduzeća primao je naše direktive i smjer lista stopostotno je bio saveznički. »La Mañana, čiji je direktor bio Antonio Muñoz, bio je pod uplivom Osovine i malo je smetao, ali je po ulasku Sjedinjenih Država u rat i prekidom odnosa Bolivije s Osovinom, prestao da izlazi, jer smo mu uskratili uručivanje papira za štampu, koji se je uvažao iz Kanade po američkoj tvrtki a prodaja se vršila pod našom kontrolom.

Kad bi neka grupa FBI posjetila Boliviju i nadošla do Orura, posjetili bi me za traženje nekih informacija i saznati neke novosti, a kad bi putovali u unutrašnjost, zatražili bi od mene, neko preporučljivo pismo za naše. (...)

Rad na kontroli trgovinskih veza Osovine nije bio težak. Potkupili smo jednog činovnika Poreznog ureda u Oruru i on nam je sedmično donosio liste izvedenih trgovina i potpisanih mjenica sa svim potrebnim naznakama. (...).¹⁹

Politički položaj naših iseljenika otežavala je i prisutnost veoma jake njemačke kolonije u Boliviji. »Oni su imali organizovane stranke u zemlji i njihova peta kolona bila je vrlo jaka, jer je imala podršku njihovih predstavništava i jaku novčanu potporu. U prvom redu oni su imali osnovne škole, gdje su se izvodile velike propagande, učio njemački jezik i odgajalo djecu i mladiće u nacističkom duhu. Direktori tih škola slati su po režimu i bili dobro plaćeni a njihov rad je donášao i ploda. Ove škole postojale su u Oruru, La Pazu, Cochabambi i Santa Cruzu. U početku rata i prilikom prvih pobjeda njemačke vojske održavane su proslave. (...) Postojao je ugovor između mjesnih vlasti i Njemačke još od god. 1908. na bazi kojeg je vojna misija Njemačke vršila obuku oficira bolivijanske armije. Dakle situacija je bila vrlo teška...«, zaključuje Štambuk koji o ovome izvještava.²⁰

Rad ogranaka JNO u Boliviji teško je rekonstruirati jer nam nedostaje građa. Međutim, na temelju dokumenata Centralne uprave JNO na Pacifiku zaključujemo da su se i ovi ogranci ponašali kao i većina ogranaka JNO na Pacifiku, tj. da su bojkotirali rad progresivno orijentirane Centralne uprave JNO (pa je stoga došlo u Boliviji do diferencijacije prije Kongresa JNO za Južnu Ameriku u Antofagasti u listopadu 1944). To dokazuje i prepiska između Centralne uprave i ogranaka JNO u Boliviji. Naime, u nastojanju da potkrijepi tvrdnju da je Centralna Uprava JNO bila bojkotirana od ogranaka, Boško Babarović u izvještaju podnijetom na 2. redovitom zboru JNO na Pacifiku 29. listopada 1944. iznio je odnos dopisa Centralne uprave ograncima i njihovih odgovora. Prema njemu Centralna uprava poslala je »Aleksandru I« (Cochabamba) 70 dopisa a dobila 15 odgovora, a ostali omjeri bili su ovakvi: »Velebit« (Oruro) 67:6, »Lovćen« (Sucre) 59:3, »Triglav« (Potosi) 57:3 i »Draža Mihajlović« 62:7.²¹

Zbog ovakva držanja ogranaka u Boliviji, Danko Baković 28. kolovoza 1944. podnio je ostavku na mjesto potpredsjednika za Boliviju u Centralnoj

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

²¹ Zapisnik drugoga redovitog zbora JNO na Pacifiku i kongresa JNO u Južnoj Americi održanih u Antofagasti, Chile, od 29. oktobra do 3. novembra 1944, str. 23, IA — CIMIN, neregistrirana građa.

upravi JNO na Pacifiku »jer ne želi da predstavlja u Centralnoj upravi onaj dio naše Organizacije, koji ne izvršava svečane obaveze preuzete na redovitom i izvanrednom zboru.«²² Centralna je uprava »shvatila dosljednost postupka gosp. Bakovića, koja mu služi na čast, i njegovu odluku saopćila Podcentralama i Ograncima.«²³ Danko Baković bio je inače potpisnik poznate izjave Centralne uprave od 7. ožujka 1944. Na mjesto Bakovića došao je poznati iseljenički radnik i publicist iz Punta Arenasa Luka Bonačić-Dorić.

Na 2. redovitom zboru JNO na Pacifiku i na kongresu JNO u Južnoj Americi koji su se održali u Antofagasti od 29. listopada do 3. studenoga 1944., Bolivija se malo spominjala. Jugoslavensku narodnu obranu iz ove zemlje predstavljali su Luka Bonačić-Dorić kao vijećnik i delegat za Boliviju te Ivan Sapunar (»Velebit«) i Stjepan Janković (»Aleksandar I.«). Ostali ogranci JNO u Boliviji prestali su postojati ili su se uklopili u rad Odbora Južnih Slavena.

3. Odbori Južnih Slavena Južne Amerike

Distanciranje od izbjegličkih kraljevskih vlada i prihvaćanje ciljeva NOB-a išlo je u Boliviji, kao i u cijeloj Južnoj Americi, sporo. Kod mnogih to je započelo tek 1943. Matković o tome piše:

»Kad se je početkom 1943. god. saznalo da nas se iz Londona vara, i da nije Mihajlović taj koji se bori u Jugoslaviji, već da su to Tito i njegovi partizani,²⁴ dalekovidniji zemljaci i protivnici reakcije počeli su se povlačiti iz JNO, ostali neko vrijeme neorganizirani, da koncem iste godine ili početkom god. 1944. osnuju Odbore Južnih Slavena . . .«²⁵

Štambuk pak ističe da su se nove odluke donosile teško i u strahu da ne dođe do podvojenosti među iseljeništom. On ističe:

»Malo kasnije dolaze i druge vijesti, realnije i dolazi se do zaključka, da u našoj zemlji pored rata i okupacije, postoji revolucija i civilni rat. Najgore zlo koje može da pogodi jednu zemlju jer to znači bratoubilački rat. Historija nas uči, da su kroz ovo potrebno zlo prošle sve velike nacije svijeta kao: Sovjetska Rusija, Sjedinjene Države, Italija itd. i da se je to imalo poprimiti za imanje bolje budućnosti, jer u svakom zlu postoji nešto dobrog i u svakom dobrom ponešto zla. Naši su ljudi bili tada na raskršnici. Svi su tražili da se Jugoslavija održi kao cjelina. Ali kojim putem treba ići da se to ostvari? Podvojiše se ali je veza uvijek postojala i možemo s ponosom da naglasimo, da u našim naseobinama Bolivije, ustaška NDH nije imala niti jednog simpatizera. Većina je mislila da treba izbjeći sterilnu međusobnu borbu, nastavljati sa sakupljanjem novca, robe i drugog i to poslati u domovinu vlasti koju naši svojom slobodnom voljom izaberu.«²⁶

²² Kao bilj. 10.

²³ Isto. Potcentralne JNO bile su u Boliviji i Peruu.

²⁴ Do te se spoznaje u Južnoj Americi moglo doći i prije. Tako je službeni organ JNO na Pacifiku »Jugoslavenski glasnik« (Santiago) pisao u broju od 10. siječnja 1942. da se u zemlji bore i komunisti ali ne protiv okupatora nego protiv »srpske redovne vojske«, to je u ovom listu bio sinonim za četnike. U istom broju piše i o »borbi u Sikoli, između važnih odreda komunista i srpske redovne vojske« kojom je prilikom ubijeno 27 komunista. Komunisti su imali »automobile, motocikle, velosipeđe, jednu radio stanicu pa čak i pisaće mašine«.

²⁵ Kao bilj. 3.

²⁶ Kao bilj. 12.

Kolikogod se JNO nastojala prilagoditi novonastaloj situaciji, ona nije mogla zadržati progresivno orijentirane iseljenike, to više što se njen »zaokret« doimao neuvjerljivo, odnosno kao izraz želje da se kraj rata dočeka na strani pobjednika.²⁷ U toku 1944. JNO se osipa,²⁸ i to tako da se iz nje izdvajaju progresivni iseljenici koji osnivaju posebna društva s programom moralne i materijalne pomoći NOB-u.²⁹ U Boliviji to su bili odbori Južnih Slavena Južne Amerike.³⁰

Točan datum osnivanja Odbora Južnih Slavena Južne Amerike zasad nismo mogli ustanoviti, no pouzdano znamo da je do tog došlo prije 13. rujna 1944. (Nije se dakle čekalo na rezultate drugoga redovitog zbora JNO na Pacifiku i Kongresa JNO u Južnoj Americi koji su se održali od 29. listopada do 3. studenog 1944.) Naime, u jednom pismu s tim nadnevkom koji je uputio Mjesni odbor Južnih Slavena iz La Paza Zemaljskom odboru Južnih Slavena Bolivije u Oruro govori se o »sjajnom uspjehu Kongresa i priredene zabave za Fond Narodne Oslobođilačke Vojske«.³¹ Iz istog pisma saznajemo i o mogućim vezama ove grupe iseljenika s domovinom jer se u njemu spominje general Vladimir Velebit komu je 11. rujna 1944. »zračnom poštom i preporučeno« upućeno pismo u kojem je bila »Rezolucija Kongresa i kopije otposlanih kabelograma, te još spisak članova Upravnog Zemaljskog Odbora«.³²

Tek utemeljeni, odbori su bili na dnevnom redu prve sjednice Kongresa JNO u Južnoj Americi. Raspravljalo se, naime, da li da i oni budu predstavljeni na Kongresu. Kako je do toga došlo? Inače konzervativno vodstvo ogranka JNO »Kosovo« iz Antofagaste pozvalo je »u dobroj namjeri« Zemaljski odbor Južnih Slavena iz Orura i Mjesni odbor Južnih Slavena iz Punta Arenasa da prisustvuju Kongresu, premda »nije imalo atribucija za to, ni posebnih ovlaštenja, kao ni opravdanja koje bi se moglo bazirati na propisima Ustanova Organizacije na snazi«.³³ Zašto je konzervativna uprava »Kosova« uputila poziv ovoj progresivnoj organizaciji (doduše u »zadnji čas i na brzu ruku«)³⁴ nije nam zasad objašnjivo, jedino možemo pretpostaviti da se na taj način nastojalo neutralizirati Odbor i kompromitirati ga u očima progresivnih iseljenika. Čini nam se da je lakše objasniti zašto je ova organizacija prihvatila poziv. Odgovor nam se nameće u osobama koje su imenovali kao svoje predstavnike. Naime opunomoćivši progresivne iseljenike, inače članove Centralne uprave JNO na Pacifiku, Petra Obuljena (potpredsjednika) i Zvonimira Surića (tajnika), oni su na Kongresu htjeli ojačati struju koja se odavno distancirala od kraljevskih vlada u Londonu i prihvatila program NOB-a. A upravo u tome i leži odgovor zašto je konzervativna većina na Kongresu donijela zaključak da

²⁷ Vidi bilj. 11.

²⁸ U diskusiji na Kongresu JNO za Južnu Ameriku, Andrija Kukolj, glavni oponent Centralne uprave JNO na Pacifiku, izjavljuje da je za to kriva njena izjava od 7. ožujka 1944. za koju je naveo da je dio »strančarske politike« koja ne može služiti »ničim drugom do samo cijepanju naših redova, slabljenju naših snaga i ometanju naših patriotskih napora...« Kao bilj. 21, str. 35.

²⁹ Najpoznatija društva izvan Bolivije jesu: Jugoslavensko republikansko udruženje (Čile) i Nova Jugoslavija (Argentina).

³⁰ Osim Bolivije jedan takav Odbor osnovan je još samo u čileanskom gradu Punta Arenasu.

³¹ Pismo Mjesnog odbora Južnih Slavena iz La Paza Upravnom Zemaljskom odboru Južnih Slavena Bolivije u Oruro, La Paz, 13. IX. 1944, IA — CIMIN, fasc. 38.

³² Isto.

³³ Kao bilj. 21, str. 48.

³⁴ Isto.

se ovim osobama »dozvoli da prisustvuju Kongresu JNO u Južnoj Americi u svojstvu promatrača, bez prava glasa i odlučivanja«. ³⁵

Odbori Južnih Slavena formirali su se na temelju Uputstava za osnivanje. ³⁶ Struktura ove organizacije sastojala se od: mjesnih i zemaljskih odbora i ujedinjenog odbora Južnih Slavena. Organizacija je dakle imala pretenzija da se proširi na cijelu Južnu Ameriku gdje je bilo naših ljudi. U tome međutim nije uspjela. Poznate su nam samo prve dvije forme organiziranja (mjesni odbori Južnih Slavena u Boliviji i mjesni odbor Južnih Slavena u čileanskom gradu Punta Arenasu te Zemaljski odbor Južnih Slavena Bolivije sa sjedištem u Oruru) dok Ujedinjeni odbor Južnih Slavena Južne Amerike nikad nije bio uspostavljen.

O Mjesnim odborima u Uputstvima stoji:

»Mjesni odbor Južnih Slavena može da se osnuje u svakom mjestu pojedine južnoameričke države sa najmanjim brojem od 15 članova i on je samostalan u svom radu. Organizacijski on potpada pod Zemaljski Odbor Južnih Slavena dotične zemlje. Mjesni odbor predstavljaju jedan predsjednik, od 1—5 potpredsjednika i isto toliki broj tajnika, jednog blagajnika i 3—5 odbornika. Broj potpredsjednika i tajnika se podešava prema odgovarajućem broju južnoslavenskih narodnosti zastupanih u Mjesnom odboru. Tako n. pr. u jednom mjestu imade Srba, Hrvata i Slovenaca i oni su članovi u tom mjesnom odboru onda je jedan potpredsjednik i jedan tajnik Srbin, jedan potpredsjednik i jedan tajnik Hrvat i jedan potpredsjednik i jedan tajnik Slovenac. Tajnici među sobom biraju prvog tajnika koji će vršiti poslove društva. Ako u jednom mjesnom odboru imade svih pet narodnosti onda se bira pet potpredsjednika i pet tajnika, ili u koliko u jednom mjestu imade naših iseljenika samo jedne narodnosti, onda taj odbor formiraju oni sami i biraju jednog ili dva potpredsjednika i tajnika te narodnosti, uz odgovarajućeg potpredsjednika, blagajnika i ostale odbornike. Mjesni se odbor bira članskom skupštinom za godinu dana. Mjesni odbor imade i Časni sud i Nadzorni odbor od po tri člana.«

Zemaljski odbor trebao je koordinirati rad mjesnih odbora u dotičnoj zemlji, a bira se na godišnjoj zemaljskoj skupštini od delegata mjesnih odbora. Zemaljski odbor vršio je dužnost i mjesnog odbora u mjestu gdje se nalazi. To znači da mjesni odbori nisu slali svoje delegate u Zemaljski odbor nego su ih delegirali iz redova iseljenika iz dotičnog mjesta. To je i razumljivo ako se imaju u vidu južnoameričke udaljenosti, ³⁷ skupoća prijevoza te malobrojnost organizacije. Konkretno to je značilo da su Zemaljski odbor Južnih Slavena Južne Amerike za Boliviju sa sjedištem u Oruru sačinjavali iseljenici nastanjeni u tom rudarskom gradu te da je taj Zemaljski odbor bio ujedno i Mjesni odbor Orura.

Program ove organizacije dan je u dokumentu: »Svrha i dužnosti Ujedinjenog odbora Južnih Slavena Južne Amerike« koji glasi:

»1. Provesti jedinstvo Južnih Slavena u Južnoj Americi u njihovoj borbi proti nazifašizmu a za pobjedu demokracije.

³⁵ Isto, str. 49.

³⁶ Jedan primjerak Uputstava nalazi se u IA — CIMIN, fasc. 75.

³⁷ Samo je Bolivija npr. oko četiri puta veća od Jugoslavije.

2. Obaviještavati južnoamerikanske narode o našem jugoslavenskim i balkanskim problemima i pravima naših naroda.
3. Tražiti da se u buduću državu Južnih Slavena — Jugoslaviju — imadu uključiti sve hrvatske i slovenske zemlje, koje su od prošlog rata ostale pod Italijom, Austrijom (sada Njemačkom) i Mađarskom.
4. Pomoći moralno i materijalno Nar. Oslobodilački Pokret, Narodnu Oslob. Vojsku i Partizane, koji se sa tolikim požrtvovanjem bore protiv nazifašizma, a za oslobođenje naše Domovine.
5. Starati se za ostvarenje poslijeratnih planova za ekonomsku i socijalnu obnovu Jugoslavije i u tome pružiti svu pomoć i podršku.
6. Nastojati svim silama da naši saveznici Sovjetska Unija, Velika Britanija i Sjed. Države Sjeverne Amerike kao i ostale savezničke države pruže što veću i efikasniju pomoć Narodnoj Oslobodilačkoj Vojski koja se bori pod vodstvom genijalnog maršala Josip Broz — Tita.
7. Javno osuditi i onemogućiti u radu sve one naše neprijatelje, koji pod našim imenom i njihovim radom služe samo neprijateljima naših naroda.«³⁸

Odbori su imali u planu izdati članstvu društvene legitimacije »jer da je to vrlo potrebno radi kontrole i naročito za zaštitu i privilegij onim članovima, koji su od prvog početka radili na osnivanju i potpomaganju Organizacije, što bi im sutra moglo korisno vrijediti za slučaj povratka u Domovinu.«³⁹ Jesu li članovi dobili legitimacije zasad nam nije poznato.

Odbori su imali i svoj list »Partizan« koji je izlazio u Oruru.⁴⁰

Iseljenici okupljeni u odborima Južnih Slavena bili su veoma radikalni u osudi zemljaka koji su se izjašnjavali protiv NOB-a. Tako su na sjednici Uprave Mjesnog odbora u La Paz-u od 12. rujna 1944. godine oštro osuđeni Ramon Dabetić, Danilo Ražnjatović i Mate Škarnić. Dabetić je jednoglasno proglašen »izrodnom svoje vlastite domovine« jer je »uz nepobitne dokaze radio i još uvijek radi protiv Narodnog Oslobodilačkog Pokreta, Maršala Tita i naše Organizacije, te tim svojim izdajničkim postupkom svjesno i namjerno škodi našoj jugoslavenskoj i sveslavenskoj stvari.«⁴¹ Ražnjatović je osuđen »radi njegovih pogrdnih izraza za našeg dičnog Vojskovođu Maršala Tita«. Kao olakšavajuća okolnost uzete su njegove godine pa nije uvršten »u spisak izroda, već će se počekati na njegovo buduće držanje i prema tome poduzeti odgovarajuće mjere.«⁴² Najtežu osudu doživio je Mate Škarnić, inače jedan od najpoznatijih političkih radnika među našim iseljeništvom u Južnoj Americi.⁴³ On je u svojoj novini »El ABC« pisao »protiv Rusije i Maršala Tita, te tim svojim antipatriotskim i podlim činom štetio Jugoslavenskoj i Sveslavenskoj stvari, sijući neslogu i razdor među našom vrijednom i patriotskom naseobinom u Antofagasti.«⁴⁴

³⁸ JA — CIMIN, fasc. 75.

³⁹ Kao bilj. 31.

⁴⁰ Isto. Osim što se spominje, o ovom listu zasad ništa ne znamo. U Oruru za vrijeme prvoga svjetskog rata jedno je vrijeme 1917. izlazio list »Jugoslavensko oslobođenje«.

⁴¹ Kao bilj. 31.

⁴² Isto.

⁴³ Škarnić je bio osobito aktivan prilikom osnivanja JNO u prvome svjetskom ratu. O toj njegovoj djelatnosti vidi Ljubomir Antić: Sukobi u Jugoslavenskom iseljeničkom pokretu u Antofagasti (Čile) za vrijeme prvog svjetskog rata i neki socijalni utjecaji na njih 1917. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, 11/1984, str. 19.

⁴⁴ Kao bilj 31.

Kao što vidimo odbori Južnih Slavena nisu žalili protivnike. No njihov radikalizam čini se da je ipak bio pretjeran. Tako je bilo odlučeno da se svim iseljenicima izvan odbora pošalje poziv za upis u ovu organizaciju te će se »na određenoj Skupštini poduzeti odgovarajuće mjere protiv onih koji se ne odazovu pozivu«. ⁴⁵

4. Politička situacija u iseljensktvu poslije rata

Ovakav radikalizam Odbora nije urodio željenim rezultatima. To se najbolje osjetilo u prvim poslijeratnim godinama kada su naši iseljenici u Boliviji izrazito politički podijeljeni. Evo nekoliko kraćih izvještaja iz tog razdoblja.

U jednom pismu od 30. studenog 1945. Nikomir Matković pisat će iz La Paza:

»Napokon je jučer došao toliko očekivani dan. Proglašena je republika. Proslavili smo taj dan skromno, a što je i razumljivo, kad se uzme u obzir koliko nas ima. Ovdje ih je u La Pazu bilo vrlo malo koji su taj dan uzeli kao nacionalni blagdan. Uvijek oni stari i isti.« ⁴⁶ U jednom drugom pismu slijedećeg dana istaknut će: »... reakcija još uvijek radi, pak se mora iste čuvati kao vraga.« ⁴⁷

Nešto konkretnije podatke dat će Matković u pismu od 24. lipnja 1946. On piše:

»Politička opredjeljenost je otprilike kako slijedi. Ima oko 40% pristasa Nove Jugoslavije a koji su svi učlanjeni u Odborima Južnih Slavena i Jugoslavenskom pripomoćnom društvu iz Cochabambe. Oko 20% su pristase Nove Jugoslavije, ali nisu učlanjeni u organizacijama. Ima oko 20% tako zvanih neutralnih, ali za koje se nažalost mora reći da su više na strani naših neprijatelja. Ostatak od 15% su potpuno na strani jug. reakcije i protivnici su sadašnjeg stanja u Jugoslaviji, a skoro svi su organizirani u UDRUŽENJU ZA JEDINSTVO (INTEGRITET) JUGOSLAVIJE, a koje su udruženje osnovali tek pred nekoliko mjeseci.« ⁴⁸

Prema zapažanju prve službene misije nove Jugoslavije nekoliko godina nakon rata »u Boliviji je naše iseljensktvo politički pocijepano u velikoj mjeri«. ⁴⁹ Čak i u Oruru gdje je »najveći dio politički dobro nastrojen« uprava tamošnjeg »Jugoslavenskog pripomoćnog društva« u odnosu na zemlju želi biti apolitička«. U njegovim prostorijama od državnih rukovodilaca izvješena je jedino slika dra Ivana Ribara kao apolitičke, odnosno vanstranačke ličnosti. Članstvo je inače podijeljeno na »titovce« i »neutralce«. U La Pazu, gdje je »stanje u tom pogledu daleko teže«, iseljenici su podijeljeni »u odnosu prema zemlji na kojih 7—8 grupica«. Između sebe su »vidno zavađeni i vrlo slabo surađuju«. Prema ovom izvještaju »najslabije političko stanje među kolonijom vlada u Cochabambi«, gdje se doselila grupa ustaških emigranata, »koji su u koloniji razvili vrlo negativnu

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Pismo Nikomira Matkovića Nikoli Vilharu, La Paz 30. XI. 1945. IA — CIMIN, fasc. 38.

⁴⁷ Kao bilj. 3.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Kao bilj. 2, str. 16.

djelatnost«. Oni su izvršili utjecaj i na staro iseljeničtvo pa »svi iseljenici žive pod utiskom jako slabog stanja u zemlji«. ⁵⁰ I stari iseljenički klub drže u rukama »neprijatelji naše zemlje« a »grupa monarhista na čelu s Ramonom Dabetićem je osnovala klub »Draža Mihajlović«.

5. Materijalna pomoć domovini

Ozbiljna akcija na prikupljanju novca i materijala za domovinu otpočela je u ljeto 1945., kada je u Boliviju stigao Nikola D. Vilhar. ⁵¹ Izgleda da je on ovdje došao »po izričitoj želji raznih prijatelja iz Bolivije«. ⁵² Sa sobom je donio gotov Pravilnik za mjesne koordinacijske komitete jugoslavenskih iseljenika za pomoć Jugoslaviji. S obzirom na tok akcije činilo se da je naša kolonija postigla dosta visok stupanj jedinstva jer je u njoj sudjelovalo mnogo iseljenika kao i iseljeničkih organizacija koje ne samo da nisu surađivale nego su bile i neprijateljski raspoložene. Kako to objašnjavamo? Niti jedna iseljenička grupa nije se odrcala domovine. Dapače, svi su se smatrali rodoljubima. Razilazili su se oko stava prema državnom i društvenom uređenju nove Jugoslavije. Zato je upravo materijalna pomoć kao »apolitična« mogla ujediniti iseljenike jer svatko tko bi nju izbjegao pokazao di ba je njegov patriotizam neiskren.

Vilharova akcija počela je u Oruru pa preko Cochabambe, Sucrea i Potosija završila u La Pazu. Na skupštini u Oruru 10. lipnja sakupili su se »skoro svi iseljenici«, koji su se tog dana nalazili u gradu«. Od organizacija bile su predstavljene: Zemaljski odbor Južnih Slavena, Jugoslavensko pripomoćno društvo, Ogranak JNO »Veledit« i Slavjansko vatrogasno društvo. Tom prilikom Odbor Južnih Slavena stavio je Mjesnom koordinacionom komitetu na raspolaganje svu imovinu a to isto, samo nešto kasnije, učinio je i ogranak JNO »Veledit« sa svim svojim fondovima.

I u Cochabambi na skupštini došli su gotovo svi iseljenici, jedino nisu prisustvovali »neki članovi JNO Ogranaka »Aleksandar I«. Od organizacija bile su predstavljene: Jugoslavensko pripomoćno društvo i Mjesni odbor Južnih Slavena. Vilhar je na ovom skupu predložio da se zamoli jugoslavenska vlada da »pošalje u Južnu Ameriku jedan parobrod, koji će prikupiti i odnijeti u domovinu pojedinačno pošiljke onih jug. iseljenika, koji to žele otpremiti svojima ali uz uvjet ako su uzeli učešća u ovoj kolektivnoj akciji«.

⁵⁰ Zbog toga nije u potpunosti točan podatak Vanencija Štambuka: »Politička emigracija, koja je tu stigla poslije zadnjeg rata, nije imala nikakvog utjecaja na naše i ostala je posve po strani. U prvim počecima ona je htjela da ispolji svoje prisustvo, ali je taj labavi pokus pao u prazninu i pretvorio se u šutnju.« Kao bilj. 12, str. 5.

⁵¹ Nikola Vilhar stigao je u Južnu Ameriku (Argentinu) u povjerljivoj misiji na samom početku 1942. kao načelnik Odjeljenja za propagandu s preporukom gen. Dušana Simovića. Glavna mu je zadaća bila onemogućiti ustašku propagandu među iseljenicima i raditi na poboljšanju odnosa iseljenika sa službenim jugoslavenskim predstavnicima u Južnoj Americi. U toku rata Vilhar će se sasvim približiti progresivno orijentiranim iseljenicima zbog čega će ga žestoko napadati reakcionari oko JNO.

Podaci za ovu bilješku preuzeti su iz referata mr. Rada Genorija: Slovenci u Argentini u zajedničkoj borbi jugoslavenskog iseljeničtva za priznanje NOB i Nove Jugoslavije, održanog na Simpoziju Jugoslavenski iseljenici u drugom svjetskom ratu i njihov doprinos narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji, održanom u Sarajevu 19—21. XI. 1985, str. 23.

⁵² Ovu Vilharovu akciju prikazujemo na temelju »Izvjestaža o akciji jugoslavenskih iseljenika u Boliviji za pomoć Jugoslaviji«, IA — CIMIN, neregistrirana grada.

Na isti način protekle su skupštine i u ostalim gradovima koje smo naveli. U svakom gradu izabran je mjesni koordinacijski komitet jugoslavenskih iseljenika za pomoć Jugoslaviji a na kraju je u La Pazu izabran takav Zemaljski koordinacioni komitet.

U ovoj akciji pomoći Jugoslaviji upisano je 174 iseljenika i 11 iseljeničkih organizacija. Ukupna vrijednost upisane pomoći iznosila je oko 40.000 američkih dolara.

Godinu dana poslije Nikomir Matković (koji je pratio Vilhara u ovoj akciji po Boliviji) zapisat će da je od upisanih priloga uplaćeno oko 3/4. Hladni rat i ovdje je činio svoje te su se »neki kasnije povukli a motiviraju da se ne slažu sa poretkom u Jugoslaviji«.⁵³

Prikupljeni novac nije se slao kao gotovina nego su se za njega kupovali neki proizvodi (najčešće mlijeko u prahu, kinin i cipele) i otpremali u Jugoslaviju.

Osim ove kolektivne akcije mnogi iseljenici slali su pomoć pojedinačno svojim obiteljima ili više sumješтана svojim selima. Primjer za potonje jesu Vrbovljani s otoka Hvara, koji su uputili pomoć svom rodnom mjestu.

OUR EMIGRATION IN BOLIVIA VIS-A-VIS THE NATIONAL LIBERATION WAR AND THE COUNTRY'S RENOVATION

SUMMARY

Immediately after the Kingdom of Yugoslavia had been attacked by the fascists and split up, the Yugoslav National Defence (YND), a political organisation of our emigration that had been founded during the First World War, was revived in South America. A lack of agreement, a gap between the leadership and the membership, and an attachment to the royal governments in exile brought about the progressively oriented emigrants' separation from the YND. They established special organisations with the purpose of providing *moral and material support to the National Liberation War*. The case in point in Bolivia were the Committees of South Slavs in South America, founded in the summer of 1944. The basic organisations were the Local Committees, which were then incorporated at the level of individual states into the Provincial Committees, which were to constitute the United Committee of the South Slavs in South America on a continent level. So the organisation aspired after spreading throughout South America, but it failed in this connection. Only one more of its intended branches was established in Punta Arenas, Chile besides Bolivia. A more serious initiative for collecting funds for the benefit of the home country was launched in the summer of 1945, and was a great success.

⁵³ Kao bilj. 3.